

Finska fångars ambitioner om att upphöra med brott

– från optimism till återfall¹

Emma Villman, doktorand och kriminolog, Institutet för kriminologi och rättspolitik, Helsingfors Universitet

Inledning

De senaste decennierna har forskningen kring hur och varför individer upphör med brott fått ett starkt uppsving. Den så kallade *desistancetraditionen* har breddat recidivforskningen genom att fokusera på vad som får individer att upphöra med brott, snarare än att enbart statistiskt undersöka återfall och orsakerna till detta. Också inom Norden finns ett ökat intresse att undersöka vilka processer som leder till att individer upphör med brott. Denna utveckling är ytterst välkommen eftersom det behövs forskningsbaserad kunskap om hur upphörandeprocesser ser ut i en nordisk välfärdscontext. I ett nordiskt perspektiv är det av särskilt intresse att undersöka vilken betydelse välfärdsstatens insatser och de (relativt sett) humana nordiska fängelseförhållandena kan ha för individens upphörandeprocesser. I denna essä kommer jag att reflektera kring frågor som rör upphörande med brott i en välfärdscontext samt hur jag valt att studera dessa i mitt doktorandprojekt.

1. Bakgrund

Som doktorand önskar jag undersöka hur upphörande med brott ser ut i en välfärdscontext. Hur ser individer som försöker upphöra med brott på de stöd och åtgärder som samhället bidrar med? Vilka hinder och motgångar möter individer som vill avsluta sin kriminella karriär? I mitt doktorandprojekt följer jag ett urval av finska fångar efter deras frigivning. Efter en inledande intervju just innan frigivning (N=45), har uppföljningsintervjuer gjorts med samma personer ett halvår (N=22) och ett och ett halvt år efter deras frigivning (N=16). Deltagarna i studien rekryterades när de avtjänade straff på öppna anstalter i Finland. Deltagande i projektet krävde att individerna var mellan 20 och 55 år gamla, hade en historia med återfallsbrottslighet, mindre än tre månader kvar till frigivning eller villkorlig frigivning på prov, samt att de efter frigivningen skulle återintegreras i det finländska samhället. Doktorand-

1. Finnish prisoners' desistance ambitions – from optimism to recidivism

anställningen är finansierad av Helsingfors Universitet och för uppföljningsstudien har ekonomiskt understöd beviljats av kriminalpolitiska avdelningen vid finska justitieministeriet.

2. Kriminalpolitisk relevans?

Nordisk forskning kring upphörande med brott behövs av flera orsaker. Deskriptivt är det viktigt att veta hur processen med att avstå från kriminalitet ser ut i en nordisk kontext. Nordisk empiri behövs dessutom för att kunna jämföra förhållandena i Norden med internationell forskning och rådande teori på fältet. Internationellt har intresset för den nordiska kriminalpolitiken det senaste årtiondet kretsats kring tesen om »nordisk exceptionalism« (Pratt, 2008), där typiska nordiska kriminalpolitiska särdrag såsom små och öppna fängelser beskrivits som en lyckad modell för brottspåföljder. Även om den nordiska kriminologin traditionellt visat liten tilltro till fängelsets rehabiliterande potential (se t.ex. Mathiesen, 2007), har det i de nordiska ländernas offentliga dokument och retorik funnits en desto starkare tro på rehabilitering (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2021; Kriminalvården, 2007). Det ligger i välfärdssamhällets intresse att kunna lösa sina välfärdsutmaningar, även de som är knutna till brottslighet. Ökad kunskap om *hur*, *varför* och *när* individer väljer att upphöra med brott är därför synnerligen eftertraktat i en välfärdsstat, både för den nationalekonomiska inbesparing upphörande med kriminalitet utgör, men också för att det kan bidra till att trygga värdiga levnadsförhållanden för enskilda individer.

Även om den nordiska forskningen kring upphörande med brott inte funnits under så lång tid, har ett stort spektrum av teman behandlats. Majoriteten av den nordiska forskningen har fokuserat på män, men på senare år har också kvinnors upphörande med brott belysts (Gålnander, 2020; Salovaara, 2019; Gjeruldsen and Jensen, 2021; Österman, 2018). Olika grupper av individer har studerats, såsom unga lagbrytare (Deuchar et al., 2016; Sandøy, 2019; Carlsson, 2013) och sexuella förbrytare (Kruse, 2020; Berggren et al., 2020). Påverkan av olika strukturella faktorer har också uppmärksammats i den nordiska forskningen, som betydelsen av arbete (Skardhamar and Savolainen, 2014), äktenskap (Skardhamar et al., 2015; Savolainen, 2009), skulder (Todd-Kvam, 2019) och villkorliga domar (Todd-Kvam, 2020). Tonvikten har legat på kvalitativa data, men speciellt studier som undersökt påverkan av strukturella faktorer har använt sig av kvantitativa data. Den nordiska forskningen om upphörande med brott är med andra ord mångsidig och starkt på frammarsch, men det finns ännu många aspekter av processen som inte är kartlagda. En viktig fråga, som hittills enbart indirekt belysts i den nordiska forskningen, är på vilka sätt den nordiska välfärdsstaten påverkar möjligheterna för att upphöra med kriminalitet. Vad påverkar individers ambitioner och möjligheter att upphöra med kriminalitet, och hur samverkar dessa med välfärdsstatens

service och tjänster, t.ex. i form av olika stöd vid arbetslöshet, hemlöshet och ekonomiska problem? Den nordiska desistanceforskningen behöver i större grad ta i beaktande vilken inverkan makrosociala processer, strukturella förhållanden och kriminal- och socialpolitiska beslut har på upphörande med brott.

Tidigare nordiska studier har visat att fångar generellt ser positivt på sina möjligheter att avstå från kriminalitet efter frigivning (Kivivuori and Linderborg, 2010; Revold, 2015; Nilsson, 2002). Återfallsstatistiken visar dock att de optimistiska förhoppningarna innan frigivning ofta inte håller streck. Denna diskrepans mellan föresats och resultat i fångars syn på sina möjligheter att upphöra med kriminalitet är ett intressant forskningstema, inte minst ur ett välfärds perspektiv. Man kunde tolka denna diskrepans som ett uttryck för att den nordiska välfärdsstaten möjliggör konventionella drömmar och ambitioner för personer med svaga sociala band till det konventionella samhället, samtidigt som upphörandeprocessen visar sig vara svårare att genomföra än förväntat för dessa människor – trots välfärdsstatens stöd.

3. Om forskningens genomförande

Upphörande med brott är ett fenomen som i desistancelitteraturen ofta beskrivs som en process som sträcker sig över långa tidsperioder och löper i sicksack (Bottoms et al., 2004). Trots att processperspektivet är allmänt accepterat har mycket av forskningen om upphörande med brott ändå utgjorts av tvärsnittsstudier. Att försöka göra en kvalitativ och longitudinell studie var därför angeläget vid planeringen av detta doktorandprojekt. Även om en kvalitativ uppföljningsstudie inte ger några resultat som kan generaliseras till den större befolkningen, kan det förhoppningsvis bidra med en breddad förståelse av vad det innebär att försöka upphöra med kriminalitet. En heltidstjänst som doktorand möjliggör heller inte någon lång uppföljningsstudie, i alla fall inte så länge man jobbar med ett kvalitativt material. En uppföljningstid på ett och ett halvt år med intervjuer vid tre tidpunkter blev därför en praktisk kompromiss för detta doktorandprojekt. Valet av tidpunkt för uppföljningsintervjuer baserade sig på kunskap om att vanemässig kriminalitet ofta sker under den första månaden efter frigivning (Maruna, 1999). Tanken var att vid en första uppföljningsintervju mellan tre till sex månader efter frigivning kunna fånga upp initiala försök att upphöra med kriminalitet, samt att se hur de planer som individerna hade för tiden efter sin frigivning realiserats. Den andra uppföljningsintervjun förlades till 18 månader efter frigivning för att på denna tidpunkt kunna se spår av mer varaktiga försök att upphöra med kriminalitet.

Detta doktorandprojekt har valt att fokusera på individer som haft en historia med upprepade brottsligheter bakom sig. Av praktiska skäl rekryterades deltagare från öppna fängelser just innan de skulle frigges. Med

denna rekryteringsstrategi önskade studien inkludera frigivning och det stöd som samhället erbjuder i samband med frigivning som en faktor värd att studera i samband med upphörandeprocessen. Det är en viktig forskningsmetodisk och -etisk fråga vems upphörandeprocesser man väljer att undersöka. Vilka upphörandeprocesser anses vara tillräckligt stora och omvälvande för att studera? Av praktiska orsaker studeras ofta upphörande hos personer som varit dömda för brott. De upphörandeprocesser som sker helt utanför rättssystemet eller utan professionell inblandning är, i likhet med den dolda brottsligheten, något som forskningen har svårigheter att beskriva. Detta innebär dock inte att upphörande som fenomen skulle vara begränsat till registrerad brottslighet eller förutsätta en viss mängd eller speciellt allvarliga brott.

Att studera upphörande med kriminalitet handlar i huvudsak om att studera något som inte händer, frånvaron av en aktivitet. Rent empiriskt kan det tyckas okomplicerat att studera upphörande med brott ifall man utgår från rådande lagstiftnings definition av vad som är brottsligt; antingen begås ett brott eller så inte. Upphörandeforskningen har dock ofta önskat att utgå från ett subjektivt perspektiv och studera den mening individer ger till sina handlingar. Ur ett sådant perspektiv blir frånvaron av brott genast mer mångfacetterad. En individ kan till exempel anse sig upphört med brott när han eller hon upphört med sådana brott som skadar andra, även om personen i fråga till exempel använder rusmedel som utifrån nuvarande lagstiftning är olagliga.

Detta projekt har haft som målsättning att ge en så realistisk bild av upphörandeprocessen som möjligt. Halvvägs in i projektet har detta visat sig vara mycket svårare än jag kunnat föreställa mig. I intervjuerna har jag ständigt konfronterats med mina egna fördomar och förutfattade meningar gällande vad det innebär att upphöra med kriminalitet. Jag har om och om igen fått inse att upphörande med brott i de allra flesta fall är marginell fråga i informanternas liv. Den frågan drunknar i allt det andra som sker i livet – födelse, död, familjekriser, ekonomiska problem, sjukdom och glädjeämnen och utmaningar som livet bjuder på. Mitt i allt detta kommer jag med mina frågor om upphörande med brott och tvingar informanterna att reflektera kring dessa frågor. I forskningslitteraturen beskrivs upphörande med brott ofta som något som upptar fångarnas tankar och handlande i hög grad. Min uppfattning är att så inte fallet. Denna komplexitet är svår att fånga i forskningen. Hur sätter man upphörande med brott i fokus samtidigt som man respekterar vilken proportion denna sak har i individernas liv?

En realistisk bild av upphörandeprocessen behöver inkludera såväl de framgångar och motgångar som hör till processen. I en process är resan lika betydelsefull som målet, vilket i upphörandeprocessen innebär att varje målsättning och försök att upphöra med brott blir viktig. Det är ändå skäl att fråga sig vilken grad av upphörande som behövs för att kunna »räknas«. Kan förändringen alls räknas i dagar och månader, eller handlar det snarare om kvalitativ förändring på ett annat plan? Farrall och Calverley (2006) påpekar

att det behövs ett långt perspektiv när man studerar upphörande med brott; verklig förändring tar tid. Viktigt i detta projekt har därför varit att inte främst fokusera på lyckade eller misslyckade försök att upphöra med brottslighet. Istället har fokus varit på att undersöka hur ambitioner och försök på att upphöra med brott förändras över tid.

4. Avslutning

Den nordiska forskningen om upphörande med brott har utvecklats enormt de senaste åren. Trots det finns ännu kunskapsluckor, speciellt gällande hur upphörandeprocessen påverkas av välfärdsstatens olika trygghetssystem och insatser. Med mitt doktorandprojekt hoppas jag kunna fylla några av dessa kunskapsluckor. Att de nordiska länderna har en hög återfallsbrottslighet – trots individers ambitioner om att upphöra med brott och ländernas ambitiösa satsningar på rehabilitering och välfärdstjänster – är något av en gåta. Vad är det som gör att vi/de inte lyckas bättre?

Kontaktuplysningar

emma.villman@helsinki.fi

Referenser

- Berggren K, Gottzén L, Bornäs HJC, et al. (2020) Queering desistance: Chrononormativity, afterwardsness and young men's sexual intimate partner violence. 20: 604-616.
- Bottoms A, Shapland J, Costello A, et al. (2004) Towards Desistance: Theoretical Underpinnings for an Empirical Study. *Howard Journal of Criminal Justice* 43: 368-389.
- Carlsson C. (2013) Masculinities, persistence, and desistance. *Criminology* 51: 661-693.
- Deuchar R, Søgaard TF, Kolind T, et al. (2016) 'When you're boxing you don't think so much': pugilism, transitional masculinities and criminal desistance among young Danish gang members. *Journal of Youth Studies* 19: 725-742.
- Gjeruldsen K and Jensen E. (2021) «Alt er jo egeninnsats» – Kvinners vendepunkter bort fra kriminalitet. . *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* 108: 215-235.
- Gålnander R. (2020) Maintaining Desistance: Barriers and Expectations in Women's Desistance from Crime. *Kriminologiska institutionen*. Stockholm: Stockholm Universitet.
- Kivivuori J and Linderborg H. (2010) Negative life events and self-control as correlates of self-assessed re-offending probability among Finnish prisoners. *European Journal of Criminology* 7: 123-139.
- Kriminalomsorgsdirektoratet. (2021) Virksomhetsstrategi for kriminalomsorgen 2021-2026.
- Kriminalvården. (2007) »Bättre ut«. Kriminalvårdens vision och värdegrund.
- Kruse AE. (2020) The Who, the Why and the Wherefore. Explanations, self-change and social responses in men's narratives of sexual violations. . *Department of Criminology and Sociology of Law, Faculty of Law*. Oslo, Norway: University of Oslo.
- Maruna s. (1999) Desistance and development: The psychosocial process of going straight. *The British criminology conferences: Selected proceedings*.
- Mathiesen T. (2007) *Kan fengsel forsvares?*, Oslo: Pax forlag.
- Nilsson A. (2002) Fånge i marginalen: uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar. Stockholm: Stockholms universitet.

- Pratt J. (2008) Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess: Part I: The nature and roots of scandinavian exceptionalism. *The British Journal of Criminology* 48: 119-137.
- Revold MK. (2015) Innsattes levekår 2014: før, under og etter soning. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Salovaara U. (2019) *Rikoksista tuomitut naiset – yhteiskunnasta erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet*, Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.
- Sandøy TA. (2019) Beyond personal reform: Adolescent drug-law offenders and the desistance process. *Punishment & Society* 21: 578-595.
- Savolainen J. (2009) Work, Family and Criminal Desistance. *The British Journal of Criminology* 49: 285-304.
- Skardhamar T and Savolainen J. (2014) Changes in criminal offending around the time of job entry: A study of employment and desistance. *Criminology* 52: 263-291.
- Skardhamar T, Savolainen J, Aase KN, et al. (2015) Does Marriage Reduce Crime? *Crime and Justice* 44: 385-446.
- Todd-Kvam J. (2019) An unpaid debt to society: How 'punishment debt' affects reintegration and desistance from crime in Norway. *The British Journal of Criminology* 59: 1478-1497.
- Todd-Kvam J. (2020) Probation practice, desistance and the penal field in Norway. *Criminology & Criminal Justice*.
- Österman L. (2018) *Penal cultures and female desistance*, Abingdon, Oxon: Routledge.